

Pere Ponsich

(14.2.1912 - 24.12.1999)

La vigília de Nadal del passat any 1999 moria a Perpinyà Pere Ponsich, consi-derat per tothom el màxim erudit i concixedor de l'arqueologia, l'art i la història de la Catalunya Nord.

Pel fet d'haver compartit amb ell moltes hores de la seva vella casa, mig palau, del carrer dels Abeuradors, entre la catedral i el Castellet de Perpinyà, o a la seva residència estival d'Entrevalls a Toès, al Conflent, els darrers anys a causa de la seva col·laboració en grans obres catalanes com la *Gran geografia comarcal de Catalunya* o *Catalunya Romànica*, m'ha estat confiat l'honor de fer una breu semblança d'aquest gran català de l'Estat francès i membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Pere Ponsich va nèixer a Perpinyà al si d'una família de la petita burgesia local l'any 1912. Va fer els estudis primaris a la ciutat natal i els de batxillerat al *lycée* de Lió i passà després a París, en què estudià lletres, en la Secció d'Història i de Llengua Llatina de la Sorbona. S'hi llicencià l'any 1938, moment en què s'havia inscrit a l'École Pratique des Hautes Études, cosa que li va permetre seguir classes de prehistòria amb el famós professor l'abbé Breuil a l'Institut de Paleontologia i d'art a l'Institut d'Art i d'Arqueologia, on ensenyaven, entre altres professors, Henri Focillon, Pierre Lavedan i el nostre J. Puig i Cadafalch, segons ens havia comentat amb molta satisfacció en més d'una ocasió. Ell els considerava en gran part responsables de la seva afeció i la seva dedicació a l'arqueologia, l'art i la història, que marcaren la seva vida i les actuacions posteriors.

Per ell, aquestes matèries constituïen la base del que anomenava «història total» i les volia completar amb els estudis a la prestigiosa Escola de Chartres, que volia alternar amb l'art a l'Escola del Louvre, però l'esclat de la Segona Guerra Mundial va trencar els seus estudis i el va obligar a tornar al seu Rosselló, a vint-i-set anys, on s'havia ja iniciat i donat a conèixer l'any anterior per la seva participació en l'excavació de la necròpoli, o camp d'urnes, de Millars, del pas del bronze al ferro.

Amb el seu nom i el pseudònim Pere Pinya, es donà a conèixer aviat com a periodista, en particular al periòdic *Le Roussillon*, que seguia la línia col·laboracionista del Govern de Vichy, instaurat pel mariscal Pétain. Això li va valer un curt empresonament a Montpeller i un cert recel envers la seva persona d'alguns compatriotes. Això ho vaig poder constatar personalment l'any 1990, quan, amb motiu d'iniciar-se la nostra relació per la seva col·laboració en els tres volums de *Catalunya Romànica*, dedicats a les contrades catalanes ultrapirinenques, dels quals Ponsich és l'autor principal, vaig rebre un plec de fotocòpies d'antics articles seus dels anys 1940 a 1944 amb maliciosos subratllats.

Això no el va privar, però, de continuar i ampliar contínuament estudis sobre la història total del Rosselló en les tres branques esmentades: prehistòria, història i història de l'art. Ell era molt crític amb les modernes especialitzacions o limitacions del camp d'estudi i sostenia que era impossible fer cap estudi seriós d'un monument o obra d'art si no es coneixien a fons el seu passat i les circumstàncies del moment de la seva construcció o la seva realització.

Com a fill del moment crucial d'entreguerres o d'entre les dues guerres mundials, Ponsich havia deixat totalment de banda el català en els seus escrits i fins en tota relació que ell considerés culta. Tot i basar-se la totalitat dels seus treballs científics —a part alguna missió esporàdica d'arqueologia al Marroc, on aprengué a aplicar per primera vegada la fotografia seriosa en el camp de la recerca arqueològica— sobre el Rosselló, entès com a província històrica francesa fins a èpoques molt tardanes, mai no va emprar el català tot i que el coneixia i l'escribia correctament. Inicialment era un català molt francès però que mai no deixava d'exaltar en francès les coses catalanes. Ell era poc amic del mot o expressió *Catalunya Nord* i preferia el de *Catalunya francesa* o *Catalunya continental*, en oposició a la Catalunya hispànica o peninsular; i les comarques del Conflent, del Vallespir, del Capcir i de la Fenolleda les anomenava genèricament «països del Rosselló»; tanmateix, acabà per acceptar la nostra divisió comarcal i els darrers anys va deixar uns quants escrits en català.

Cenyint-nos a la seva obra, aquesta fou inicialment en el camp de la prehistòria, i així pels anys 1942-1943 va emprendre juntament amb Annie de Pous, amb qui va col·laborar en diferents ocasions, l'excavació de la cova de Montou, a les Corberes, així com un estudi i un inventari de dòlmens i pedres gravades del Rosselló, sobre els quals va fer una publicació. El 1950 va cedir-ne un inventari amb trenta-nou peces o unitats al nostre prehistoriador Lluís Pericot, que el va incloure a la seva tesi *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica* (Barcelona, 1950, p. 218-221). A l'inventari que el 1921 havia fet Pierre Vidal (Ruscins, 15-17) només n'hi havia dinou.

En les seves recerques no tan sols s'interessava per l'alta prehistòria, sinó també per temes més acostats, com els ploms gravats trobats als Banys d'Arles o algunes altres

manifestacions populars, sovint impossibles de datar amb fidelitat, com les cabanes o els orris de pedra seca de la regió (1956).

Ara bé, el seu camp més ampli i estimat per ell era l'estudi de l'art, sobretot de l'art medieval, religiós i civil, al qual va dedicar més dels dos terços de la seva àmplia producció bibliogràfica. El primer treball que va publicar sobre aquest tema versà sobre les esglésies que ell anomenava «mossàrabs» de Sornjà el 1948. Ponsich va crear i defensar la teoria dels arcs *a gouthières* —entenguem amb els muntants avançats i els arcs de forma acanalada— que ell considerava d'època visigoda o de vella tradició local, en oposició als arcs de ferradura pròpiament dits que anomenava «mossàrabs» o d'influència islàmica. Això el féu un avançat en l'estudi del nostre art preromànic amb formulacions oposades a les dels autors hispànics clàssics com M. Gómez Moreno o S. Hernández.

El seu prestigi com a historiador de l'art va créixer sobretot a partir del 1951, quan Marcel Durliat i Annie de Pous varen crear la revista *Études Roussillonaises*, que varen subsistir només fins al 1957 però on va publicar uns vint-i-cinc interessants treballs, alguns de dividits en diferents parts o números, tots sobre temes catalans, generalment sobre els grans edificis religiosos de Cuixà, Arles, la catedral de Perpinyà i l'església de Sant Joan el Vell, que la va precedir; però també sobre les petites esglésies, entre aquestes totes les preromàniques.

Això li va merèixer que amb motiu del CXII Congrés Arqueològic de França del 1954, dedicat al Rosselló (entenguem Catalunya Nord), se li encarregués l'estudi de la catedral de Perpinyà, amb Sant Joan el Vell, i dels monestirs d'Arles i del Camp.

Consagrat ja com el màxim estudiós del passat rossellonès, va impulsar tot just desapareguts els *Études Roussillonaises*, l'any 1958, la publicació *CERCA*, formada amb les sigles o inicials de *Cahiers d'Études et de Recherches Catalanes d'Archives*, que resultava un nom o *label* d'equivalència catalana, per mantenir les publicacions i l'estímul de recerca dels erudits i dels investigadors locals. Aquesta publicació es va mantenir fins al 1968.

L'any 1967 havia creat l'Association Culturelle de Cuixà, de què Ponsich fou sempre un dels membres més actius, la qual inaugurava dos anys més tard les Journées Romanes de Cuixà, que tenen continuïtat fins als nostres dies i que se celebren cada any durant la primera quinzena de juliol amb una gran assistència, sobretot de gent jove. El fruit d'aquestes trobades queda palès en els més de tres-cents treballs publicats per gent d'una vintena de països a *Les Cahiers de Saint-Michel de Cuxà*, iniciats l'any 1970 i en cap dels quals no ha faltat mai, fins a la seva mort, un article seu sobre temes de Cuixà o del romànic d'aquelles contrades. Cuixà deu a Pere Ponsich importants estudis, la identificació dels elements de la seva desapareguda tribuna i, en especial, la identificació que va fer

l'any 1969, per indicació del gran patriota rossellonès Francesc Català, de l'ara de Guixà, reutilitzada com a balcó d'una casa de poble de Vinçà.

També ha participat sempre activament en el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), el primer que ha tingut nom català dels temps moderns i creat el 1960 per a desenvolupar i mantenir l'ús del català. El GREC va promoure l'any 1969 la Universitat Catalana d'Estiu de Prada i en una de les seves primeres sessions es va fer un acte d'homenatge a Pere Ponsich en reconeixença de la seva tasca sobre la història i el patrimoni catalans. En el seu butlletí *Sant Joan i Barres* ha publicat algun treball, en especial en el número 85, dels anys 1980-1981, on fa una valenta defensa de la catalanitat i del catalanisme del Rosselló amb motiu d'una crònica desafortunada d'un autor francès sobre el Tractat dels Pirineus.

La seva dedicació i la seva bel·ligerància sovint enfrontada amb organismes estatals en la conservació del patrimoni històric i cultural li varen inspirar l'any 1963 la creació de l'ASPIAR o Association pour la Sauvegarde du Patrimoine Artistique et Historique du Roussillon, que ell va presidir en els seus inicis i que tenia com a finalitat denunciar qualsevol atemptat o descurança dels organismes de l'Administració i fins de l'Exèrcit sobre edificis confiscats a l'Església o a ordes religiosos, com l'església de Sant Domènec i la capella de Nostra Senyora dels Àngels o l'antic cementiri, conegut pintorescament a Perpinyà com el «Campo Santo», veí de la catedral de Sant Joan.

També gràcies al seu esforç es va dignificar l'edifici de les antigues Corts i seu del vell Palau de Justícia, ara ocupat per la delegació de la Creu Roja. El seu esforç va arribar també a petits edificis com el poble i l'església de Sant Joan d'Entrevalls, abandonats totalment, situats sobre Foès, el petit poble del Conflent, on ha passat els estius durant molta part de la seva vida.

Aquestes valentes actuacions justificaren que fos nomenat conservador d'antiguitats i objectes d'art del Rosselló ja el 1962, assessor d'art de la diòcesi de Perpinyà i conservador del Palau dels Reis de Mallorca el 1967. Fou precisament quan va deixar aquest càrrec el 1987, en complir setanta-cinc anys, que se li va tributar un càlid homenatge i es va publicar un aplec bilingüe de treballs amb el títol *Estudis rossellonesos dedicats a Pere Ponsich, o Miscel·lània d'arqueologia, història i història de l'art del Rosselló i de la Cerdanya*, a cura de Maria Grau i d'Oliver Poisson (Perpinyà, Le Publicateur, 1987). És una notable aplegada d'estudis on moltes persones dediquen també al seu autor diferents visions sobre la vida i les actuacions i una bibliografia o llista dels treballs més importants, amb un total de cent onze títols que es poden completar amb una vintena dels darrers temps.

Com ja hem indicat abans, per l'època en què va viure i les circumstàncies de la seva formació, era un home de cultura francesa i que feia servir al principi únicament el francès

com a vehicle d'expressió. Això no obstant, mai no va deixar de conèixer i parlar, al principi més malament que en els darrers temps, el català i de sentir-se català i defensor de la catalanitat rossellonesa. Per això fou escollit com a membre corresponent de l'Institut el 1973 i l'any 1987 se li va concedir la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.

En els darrers decennis de la seva llarga vida, la seva relació amb la gent del Principat es va accentuar i això va fer incrementar la seva col·laboració en les grans obres col·lectives, com ara la *Gran enciclopèdia catalana*, la *Gran geografia comarcal de Catalunya* i la *Catalunya Romànica*, i en algunes altres publicacions, com ara les miscel·lànies dedicades a Ramon d'Abadal o a Miquel Coll i Alentorn. També l'any 1988 va publicar al número 23 de la *Revista de Catalunya* un article titulat «El problema de l'ascendència de Guifré el Pilós», on tractava del tema que feia temps que havia ja esbossat i defensat i del qual em parlava gairebé invariablement en les trobades dels darrers anys: l'ascendència de la línia comtal de Rasès-Carcassona a través del comte Borrell de Cerdanya i no pas de la línia de Tolosa o del comte Beló de Tolosa, com defensà sempre Ramon d'Abadal.

Això no era cap obstacle perquè la discussió es mantingués sempre en els camps de l'erudició i hi hagués una gran amistat i col·laboració entre ambdós historiadors, com comprovem amb el fet que Ramon d'Abadal hagués confiat a Ponsich l'aplegament de tots els documents anterior a l'any 1000 dels comtats catalans ultrapirinenes per publicar-los a la gran obra *Catalunya carolíngia*, iniciada i dirigida per Ramon d'Abadal. Ponsich havia completat aquest aplegament i la mort l'ha sorprès quan acabava de posar aquests documents a disposició de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, que esperem que aviat els podrà publicar com a obra pòstuma seva.

La mort de Pere Ponsich no ha estat prematura ni sobtada, però sí inoportuna perquè l'ha privat de veure acabats aquest i uns altres treballs que tenia entre mans i que ara reposen en aquell recer del vell casal del carrer dels Abeuradors de Perpinyà, on tants catalans el visitaven, atesos sempre per la gran amabilitat i l'hospitalitat tant seves com de la seva senyora.

Amb ell, Catalunya i en especial les terres catalanes de l'altra banda del Pirineu han perdut un gran erudit i un ferm puntal de la catalanitat basada en les més pures essències de la història i de l'art.

Voldria només que aquesta evocació, sens dubte parcial, subjectiva i incompleta, servís com a acte d'homenatge al gran català i amic que tant ha fet per la història passada i la present d'aquell bocí de Catalunya que tots mirem amb amor i cert temor a la vegada, per por que perdi o no sàpiga valorar prou la seva catalanitat.

ANTONI PLADEVALL I FONT

Membre de la Secció Històrico-Arqueològica